ALTERNATOR
Misliti znanost.

Kdaj in kje se je zares začela knjižna slovenščina?

20. 2. 2020

Številka: 02/2020

Avtor:

- Kozma Ahačič

Prvi celoten prevod Biblije v slovenski jezik leta 1584, avtor: Jurij Dalmatin, hrani: NUK, foto: Arne Hodalič

V raziskovanju starejših dob lahko že droben podatek spremeni celo verigo sklepov in hipotez. Zanimivo je, da je ena od takšnih verig sklepov in hipotez vezana celo na prvo slovensko knjigo in da nam jo je uspelo razrešiti šele v minulih letih: *Katekizem* Primoža Trubarja ni bil natisnjen v Tübingenu, kakor smo se učili doslej, ampak v bližnjem mestu Schwäbisch Hall. O letu 1550 kot letu izida pa ni več dvoma.

»Krivec« za to zanimivo odkritje je bil nemški raziskovalec Helmut Claus. Leta 2013 je v uglednem Gutenbergovem letopisu objavil podatke (https://journals.wlb-stuttgart.de/ojs/index.php/wfr/article/download/876/963) , ki ne dopuščajo nobenega dvoma, da črke in inicialka L, uporabljene za tisk *Katekizma* in *Abecednika* Primoža Trubarja iz leta 1550, ne bi bile iz tiskarne Petra Frentza v mestu Schwäbich Hall v Nemčiji. S tem odkritjem se je zamajala vrsta ugibanj, ki so slonela na predpostavki iz leta 1799, ko je Christian Friedrich Schnurrer v svojem prispevku o slovanskih tiskih v Württembergu navedel kot najverjetnejše mesto tiska prvih dveh Trubarjevih knjig mesto Tübingen v Nemčiji. Iz tega sklepa je namreč izhajal sklep, da je moral biti tiskar prvih dveh slovenskih knjig Ulrich Morhart, čigar delavnica je natisnila tudi nekatera nadaljnja Trubarjeva dela. Tak zaključek je bil sicer logičen, ni pa temeljil na nobenem stvarnem viru, le na Trubarjevih formulacijah iz pisem in uvodov, kjer pojasnjuje, da ni kršil prepovedi tiska.

Tudi sicer so bile z viri težave: vrsta raziskovalcev se je zavedala, da glede razumevanja Trubarjevih izjav o letu (s tem pa tudi o kraju) izdaje *Katekizma* ni vse tako, kot bi moralo biti. Podatki se niso ujemali, kar so dosedanji raziskovalci reševali različno, ob tem pa so bili vselej v določeni zadregi, saj je bilo treba spregledati zdaj to, zdaj ono Trubarjevo izjavo, zdaj ta, zdaj oni stvarni podatek. Morda ste nekateri od vas kot letnico izida *Katekizma* zasledili celo leto 1551, ki se je Francetu Kidriču leta 1921 zdelo edino logično, saj o kraju natisa *Katekizma* ni podvomil (https://dais.sanu.ac.rs/123456789/6498) . To letnico so raziskovalci pozneje premaknili nazaj na leto 1550, ker je prevladalo mnenje, da bi bilo nekoliko nenavadno, da bi Trubar dajal leta 1561 napačen podatek o tem, da je njegova prva slovenska knjiga *Katekizem*, hkrati pa bi ji dodelil leto izida 1551, ob tem, da *Abecednik* nedvomno nosi na svoji zadnji strani podatek o izidu: leto 1550.

Kako je prišlo do takšne zmešnjave? Zagotovo tudi zaradi Trubarjeve skrivnostnosti, saj je bil pozoren, da ne bi nehote obtožil tiskarja, ki mu je naredil uslugo, da je kršil zakon. Poglejmo po vrsti. Kar dvakrat leta 1557 in nato še leta 1561 je Primož Trubar zapisal, da so v dveh krajih tiskarjem v času interima njihovi višji nadzorniki strogo prepovedali tiskati njegove slovenske spise in da jih je moral dati tiskati skrivaj z nevarnostjo ter v svoji odsotnosti. Toda, zakaj bi tisk potekal »z nevarnostjo« (»mit gfar«), če bi to potekalo v Tübingenu s tiho ali glasno odobritvijo vojvode ali bodočega vojvode Krištofa? Zdaj, ko vemo, da je šlo za Schwäbisch Hall, tega pomisleka ni. Edini podatek, ki sledi iz dejstva, da sta se knjigi

tiskali v Schwäbisch Hallu, je ta, da sta se tiskali ilegalno.

Vsestransko zmedo pa je pred objavo odkritja o možnem novem mestu tiska povzročala Trubarjeva izjava iz uvoda v izdajo celotne *Nove zaveze* iz let 1581 in 1582, ki so jo na podlagi podatka o Tübingenu kot predvidenem mestu izida prevajali takole (https://plus.cobiss.net/cobiss/si/sl/bib/20387328) :

»Da pa posvečam tole knjigo Vaši knežji milosti in jo v njenem imenu izdajam, so predvsem naslednji trije vzroki. Prvi je tale: po posebnih božjih ukrepih in milostni naklonjenosti presvetlega visokorodnega krščanskega kneza in gospoda, gospoda Krištofa, vojvode württemberškega in teškega [...] so se vse zgoraj navedene slovenske knjige natisnile v Tübingenu – za časa *interima* niso v Nürnbergu in Schwäbisch Hallu hoteli dovoliti natisa niti prvega malega katekizma v rimah in napevih s pridigo o opravičenju pred Bogom.«

Ta izjava je delala preglavice vsem dosedanjim raziskovalcem, saj je Trubar kar na dveh mestih izjavil, da je *Katekizem* izšel leta 1550, leta 1561 pa tudi, da je izšel pred *Abecednikom*, ki nosi letnico 1550. V čem je problem? Krištof je namreč zasedel prestol šele po 6. novembru 1550, ko je umrl njegov predhodnik Ulrik; potemtakem bi moral *Katekizem* iziti šele leta 1551, če bi njegov tisk res omogočil vojvoda Krištof. Od dovoljenja do natisa je moralo namreč preteči kar nekaj časa, dovoljenja za tisk Trubarjevih del pa vojvoda Krištof zagotovo ne bi utegnil dati že v prvih dneh po svojem imenovanju. Podatki se niso ujemali, na kar je, kot smo omenili, prvi opozoril France Kidrič. Če to izjavo beremo v skladu s predpostavko, da sta bili prvi slovenski knjigi natisnjeni v Schwäbisch Hallu, pa se stvari postavijo na svoje mesto. *Katekizem* iz leta 1550 namreč v besedilu pred navedeno Trubarjevo izjavo v navedenem uvodu sploh ni omenjen. Trubar navaja le, da je napisal med drugim tudi »Katekizem s trojno kratko in izčrpno razlago«; takšno »trojno« razlago pa vsebujejo katekizmi iz let 1555, 1567 in 1575, ki so vsi izšli pod pokroviteljstvom vojvode Krištofa.

Nov podatek o mestu izida nam zato ponuja nov, razumljivejši prevod:

»Da pa posvečam tole knjigo Vaši knežji milosti [torej vojvodi Ludviku Württemberškemu] in jo v njenem imenu izdajam, so predvsem naslednji trije vzroki. Prvi je tale: po posebnih božjih ukrepih in milostni naklonjenosti presvetlega visokorodnega krščanskega kneza in gospoda, gospoda Krištofa, vojvode württemberškega in teškega [...] so se vse zgoraj navedene slovenske knjige natisnile v Tübingenu – za časa *interima* v Nürnbergu in Schwäbisch Hallu natisa zanje [torej za zgoraj omenjene knjige] niso hoteli dovoliti, niti natisa prvega malega katekizma v rimah in napevih s pridigo o opravičenju pred Bogom.«

Natisa po takšni interpretaciji gornjega besedila v Schwäbisch Hallu torej niso dovolili, kar pa ne pomeni, da ga niso ilegalno izvedli, *Katekizem* in *Abecednik* iz leta 1550 pa ne spadata med »zgoraj navedene slovenske knjige«, torej med knjige, natisnjene v Tübingenu.

Moje sklepanje glede poteka dogodkov ob tisku prvih dveh slovenskih knjig bi bilo zato naslednje: Trubarju je bilo tiskanje uradno onemogočeno zaradi prepovedi nadzornikov tako v Nürnbergu kot v Schwäbisch Hallu. S Petrom Frentzem (tudi *Frentius* oziroma *Frentzius*), tiskarjem v Schwäbisch Hallu, ter najverjetneje še z Mihaelom Grätterjem (tudi *Gretter*), »krščanskim pridigarjem« v istem kraju, se je zato dogovoril, da bosta knjigi natisnjeni v njegovi delavnici v tajnosti ob Trubarjevi odsotnosti. To verjetno ni bilo posebno težko, saj tiskarn praviloma niso pregledovali, Trubarjeva odsotnost pa je nevarnost, da bi kdo opazil, kaj se dogaja, še dodatno zmanjšala. Tudi če je v Schwäbisch Hallu še kdo vedel za tak projekt (morda celo mestna oblast), jih ni prav nič stalo, da so tak skrivni projekt dopustili, saj jih je skrbelo predvsem, da se ne bi zamerili višjim oblastem. In če je projekt s skrivnim tiskom v Schwäbisch Hallu uspel, potem ga Trubar nikjer ne izpostavlja predvsem zato, ker bi bilo res skrajno neprevidno opozarjati oblastnike na svojo (in tiskarjevo) kršitev interima in izrecne prepovedi.

https://www.alternator.science/sl/krajse/kdaj-in-kje-se-je-zares-zacela-knjizna-slovenscina/